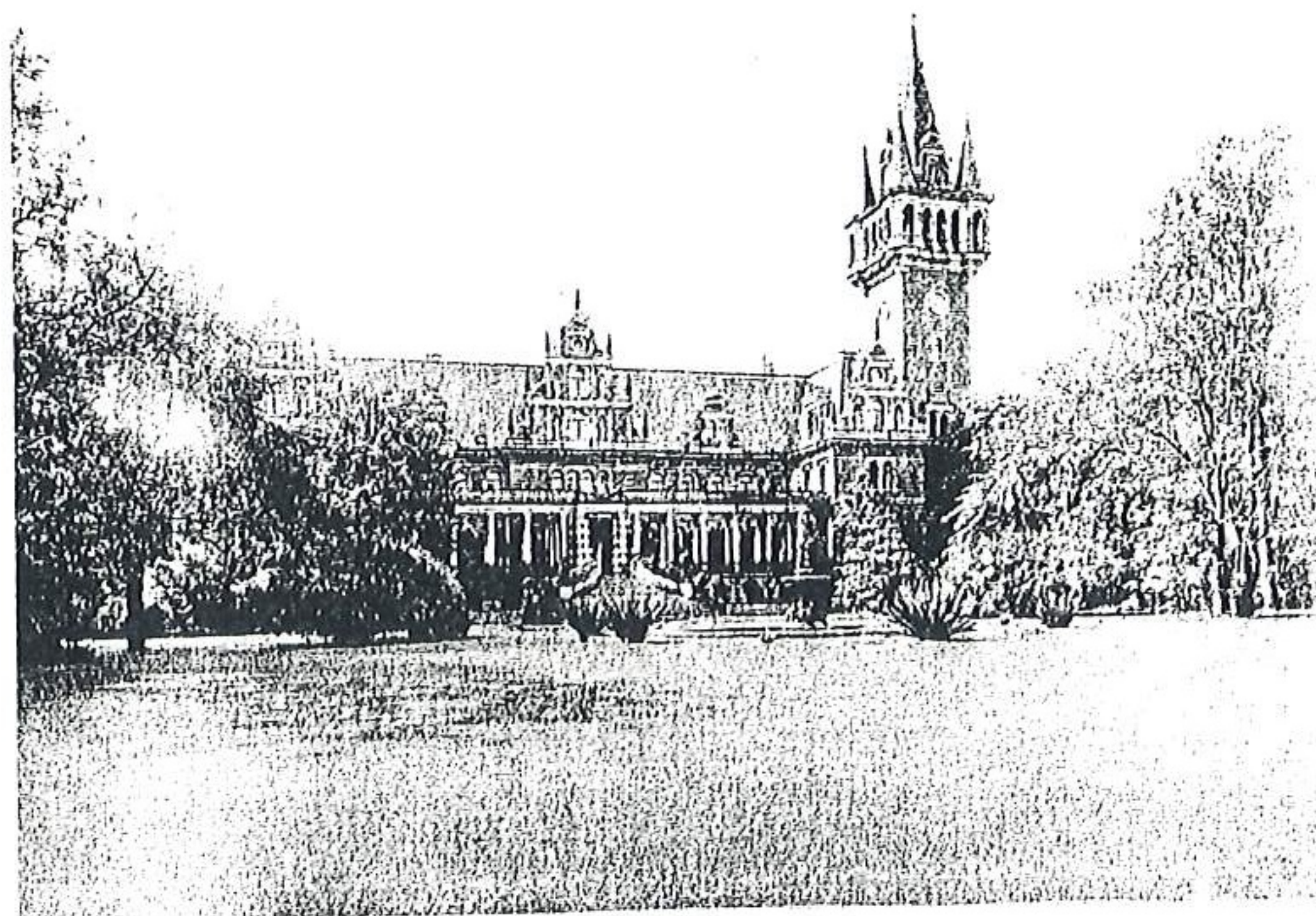

IWONA BIŃKOWSKA I JERZY ILKOSZ

KWERENDA HISTORYCZNA PARKU W KLECINIE I PARTYNICACH

WROCŁAW 1998

WSTĘP

Poszukując materiałów źródłowych przeprowadzono kwerendę we wszystkich państwowych i miejskich zbiorach ikonograficznych i kartograficznych, znajdujących się we Wrocławiu: w Bibliotece Uniwersyteckiej (Oddział Zbiorów Graficznych, Oddział Kartografii, Gabinet Śląsko-Lużycki), w Archiwum Państwowym (Akta Miasta Wrocławia, Kartografia Miasta Wrocławia, Rejencja Wrocławska), w Archiwum Budowlanym Miasta Wrocławia, w Muzeum Historycznym (Dział Dziejów Wrocławia), w Muzeum Narodowym (Gabinet Grafiki, Dział Dokumentów, Dział Fotografii), w Narodowym Zakładzie im. Ossolińskich (Dział Grafiki).

Głównym kryterium poszukiwań była lokalizacja obu parków: przypałacowego na terenie Partynic i gminnego w Klecinie. Drugim kryterium był związek parku Partynickiego z żydowską rodziną Schottländerów. Wreszcie ostatnia dziedzina poszukiwań dotyczyła postaci ogrodników, którzy tworzyli i przekształcali park przypałacowy.

W wyniku kwerendy stwierdzono prawie całkowity brak materiałów ikonograficznych dotyczących obu parków. Udało się zlokalizować jedynie jedno zdjęcie przedstawiające głównie pałac Schottländerów. Jest na nim widoczny jedynie fragment założenia parkowego. Znacznie bogatsze są materiały kartograficzne i projektowe, z których najstarsze pochodzą z początku XIX wieku.

Niestety nie udało się odnaleźć w zbiorach archiwalnych żadnych rodzinnych dokumentów Schottländerów.

Jedyne opracowanie poświęcone parkowi to *Ewidencja założeń parkowo-ogrodowych. Park w Klecinie*, wykonane w 1984 r. i przechowywane w Urzędzie Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. Jego wartość polega głównie na sporządzeniu inwentaryzacji dendrologicznej oraz wykonaniu aktualnej dokumentacji fotograficznej parku. Jako źródło historyczne jest całkowicie pozbawione wartości, gdyż autorzy zasugerowani obecną nazwą parku Klecińskiego nieprawidłowo poszukiwali właścicieli tego terenu wśród właścicieli Kleciny. Ten błędny trop nie pozwolił im określić nawet nazwiska Schottländera jako fundatora założenia parkowego.

OMÓWIENIE

Park Kleciński, w rzeczywistości powinien nosić nazwę parku Partynickiego. Jego zasadnicza część znajduje się bowiem na prawym brzegu rzeki Ślęzy, wzdłuż której biegnie granica pomiędzy dzielnicami: Kleciną i Partynicami. Tak wytyczona granica funkcjonowała jeszcze w administracji niemieckiej, zanim w 1928 r., wcześniejsza wieś Partynice została włączona w granice miasta. Do przyłączenia Kleciny doszło już w okresie powojennym, w roku 1951.

Omawiany w kwerendzie obszar składa się z dwóch zasadniczych części. Większa znajduje się na prawym brzegu Ślęzy (Lohe) i jest przez nią ograniczany od południowego zachodu. W kierunku południowo-wschodnim park sięga do obecnej ul. Przyjaźni (Schweidnitzer Chaussee, od 1929r. Julius-Schottländer-Straße, od 1934r. Waldenburgererstraße), w kierunku wschodnim do obecnej ul. Partynickiej (Dorfstraße, od 1929r. Hartliebstraße), w kierunku północno-wschodnim do obecnej ul. Skrajnej (An der Parkmauer). Zaś od północnego-zachodu teren ten ogranicza obecna ul. Karkonoska (Breslauer Straße, od 1929r. Trentinstraße). Opisany powyżej obszar jest pozostałością po przypałacowym parku Juliusa Schottländera, właściciela Partynic, Krzyków, częściowo Borka i Oltaszyna. Do 1945 r. była to własność prywatna rodziny Schottländerów.

Druga część obecnego parku Klecińskiego znajduje się na lewym brzegu Ślęzy, już na terenie Kleciny. Jest to niewielki obszar ograniczony od północnego wschodu rzeką, od północnego zachodu obecną ul. Wałbrzyską (Schweidnitzerstraße), zaś od południowego zachodu zabudową. Ten fragment parku nigdy historycznie nie był związany z prawobrzeżną własnością Schottländerów. Był to niewielki parczek należący do gminy wiejskiej, na terenie którego znajdował się pomnik, prawdopodobnie poświęcony pamięci żołnierzy poległych w 1. wojnie światowej.

Dopiero po 1945 r. oba te tereny zostały udostępnione jako jeden park publiczny, przedzielony korytem Ślęzy i połączony mostem na przedłużeniu ul. Przyjaźni. Wg danych zamieszczonych w jedynej dokumentacji parku, *Ewidencji założeń parkowo-ogrodowych. Park w Klecinie*. z 1984 r., jego ogólna powierzchnia wynosi 10 ha. Obecnie kompozycyjnie teren ten jest połączony z wałami przeciwpowodziowymi, co czyni z parku jeden z elementów ciągu spacerowo-rekreacyjnego wzdłuż rzeki.

PARTYNICE /HARTLIEB/

Pierwsza wzmianka dotycząca Partynic pochodzi z 1342 r. i dotyczy odnowienia przez Markgrafa Karla przywilejów braci Hartlieb do wsi Petenicz. Od tej rodziny pochodziła późniejsza nazwa miejscowości Hartlieb. W XV w. Partynice należały do Georga Moibanuscha, ojca pastora Ambrosiusa Moibanuscha.

Kolejne informacje pochodzą już z początku XIX stulecia, kiedy wieś należała do barona von Lüttwitz. Wg materiałów kartograficznych z tego czasu wiejska zabudowa Partynic ciągnęła się wzdłuż obecnej ul. Przyjaźni i ul. Skrajnej połączonej z ul. Partynicką. Nie wskazuje na istnienie wówczas we wsi dworu lub pałacu. Wiemy jedynie, że przy północno-wschodnim narożniku późniejszego parku znajdowała się karczma wiejska.

W 1866 r. Partynice zakupił Julius Schottländer.

Od 1938 r. posiadłość Schottländerów została przejęta przez Breslauer Luftnachrichten - Regiment 8. Pałac określany wówczas jako „Schottländer Villa” służył za siedzibę sztabu.

PRZYPALACOWY PARK SCHOTTLÄNDERÓW W PARTYNICACH

Po zakupieniu Partynic w 1866 r., Julius Schottländer wybrał na budowę pałacu teren zlokalizowany wzdłuż prawego brzegu Ślęzy. Był to obszar już wcześniej zabudowany i pierwotnie musiał składać się z kilku parcel prostopadłych do ulicy Dorfstraße i koryta rzeki.

W latach 1878 - 1882 trwała budowa nowej siedziby Schottländerów. Nie udało się ustalić nazwiska projektanta, ani też realizatorów budynku. Dzięki prawdopodobnie jedynej publikowanej fotografii, znamy jego wygląd. Był to duży, wolnostojący budynek, dwukondygnacyjny, na wysokiej piwnicy, przykryty dachami dwuspadowymi. Bryłę różnicowały ryzality, kilkukondygnacyjne szczyty i przede wszystkim czworoboczna wieża zegarowa, zakończona mniejszymi wieżyczkami. Pałac był utrzymany w neorenesansowej stylistyce. Posiadał nieotynkowane elewacje i bardzo bogaty detal architektoniczny: obramienia otworów, gzymsy, nisze, sterczyny i pełnopostaciowe rzeźby figuralne. Prostokątny rzut budynku wydłużono na osi wschód - zachód i elewacją frontową skierowano na północ. Przed fasadą, na wysokiej piwnicy, znajdowała się równoległa do elewacji kolumnada o antycznym rodowodzie.

Prawdopodobnie przed budową pałacu lub na początku jej trwania powstała najstarsza część parku. Twórcą pierwszej koncepcji był Hermann Lüdtkke, a jego dzieło istniało jeszcze na początku XX wieku. Niedługo później park został rozszerzony o nowszą część, którą

zaprojektował i wykonał kolejny udokumentowany ogrodnik przypałacowy - Hugo Richtera. Pozostawał on na usługach Schottländera między 1879 a 1890 rokiem. W tym czasie ukształtowała się ostateczna kompozycja parku, czytelna na kolejnych mapach topograficznych obejmujących swym zasięgiem Partynice.

Drobnych przekształceń w obrębie już ukształtowanego parku dokonał Alfred Bretzel, ogrodnik, który po odejściu z Partynic Hugo Richtera, zajął jego miejsce. Jemu przypisywano uprawę bardzo ciekawych, egzotycznych roślin w cieplarniach Schottländerów oraz piękne kompozycje kwiatowe przed elewacją frontową. Trudno obecnie stwierdzić, który z ogrodników obsadził elewację pałacu winoroślą. Artystyczną działalność Bretzela bardzo wysoko oceniła grupa członków Śląskiego Związku Ogrodników i Miłośników Ogrodnictwa we Wrocławiu, którzy 1 października 1905 roku odwiedzili park w Partynicach. Niestety nie udało się odnaleźć projektów kompozycji przestrzennej ani inwentaryzacji parku.

Przy tej okazji w sprawozdaniu z wizyty wymieniono szczególnie piękne okazy: *Ricinus Gibsoni*, *Perilla nankienensis* na kwietnikach, oraz palmy ustawione w donicach przed pałacem, m.in. *Pritschardia filiflora*. (Pisownia zgodna z zapisem z 1905 r.) Wg rozpoznania dendrologicznego w wymienionej powyżej powojennej ewidencji parkowej z najstaszej realizacji zachowały się dęby i wiązy. Z drugiego etapu pochodzą dosadzone wówczas buki, platany, klony, miorzęby, kasztanowce, jesiony, graby i lipy. Występowanie tak różnorodnych i nieczęstych gatunków jak np. miorzęby wskazuje na z jednej strony dobrego ogrodnika, zaś z drugiej na zasobność Schottländera, który nie liczył się z kosztami założenia i utrzymania parku.

Ogólna kompozycja przestrzenna składała się dominującego nad całością pałacu w części północnej, z podjazdem od bramy wjazdowej przy obecnej ul. Przyjaźni oraz głównej części ogrodowej z dodatkowymi małymi obiektami architektonicznymi, m.in. szklarnią. Wydłużony na osi północny zachód - południowy wschód obszar wypełniało kilka polan otoczonych kulisowo wysoką roślinnością i z soliterami pośrodku. Wzdłuż obrzeży parku wytyczono ścieżki o lekko wijącej się linii. Elementem akcentującym elewację frontową była fontanna z okrągłym basenem. Od wschodu i północnego wschodu park był ograniczony murem, stąd też przedwojenna nazwa ulicy An der Mauer.

Park można ogólnie scharakteryzować jako krajobrazowy z elementami typowymi dla sztuki ogrodowej przełomu XIX i XX stulecia. Niestety nie posiadamy żadnych informacji z okresu międzywojennego, dotyczących zaistniałych tu przeobrażeń. Ostatnie wydanie mapy topograficznej z 1944 r. nie wykazuje żadnych zmian w kompozycji przestrzennej.

Na funkcjonowanie i kompozycję parku Schottländerów nie miał wpływu fakt otwarcia w 1907 r. torów wyścigów konnych na Partynicach. Omawiane przez nas założenie sąsiadowało z terenami wyścigowymi poprzez linię kolejową. Pomimo znajdującej się od północnego zachodu głównej bramy wjazdowej na tory, w żaden sposób nie została zaznaczona możliwość komunikacji pomiędzy oboma założeniami.

PARK KLECIŃSKI

Niewielki parczek na lewym brzegu Ślęzy pojawia się na mapach topograficznych tego terenu dopiero po pierwszej wojnie światowej. Został zakomponowany wokół centralnie zlokalizowanego pomnika, prawdopodobnie poświęconego pamięci poległych żołnierzy. Pozostałości pomnika w postaci kamiennych sześcianów jeszcze do niedawna znajdowały się rozrzucone w parku.

Pełnił rolę parczku gminnego.

JULIUS SCHOTTLÄNDER

(ur. w 1835r. w Ziębicach - zm. w 1911r. we Wrocławiu)

Właściciel Partnic, Krzyków, części Oltaszyna, Wysokiej, Suchego Dworu, Bledzowa, Biestrzykowa, Starego Śleszewa, Karwian i Kowal. Był reprezentantem żydowskiego majoratu. Sprawował funkcję przewodniczącego rady nadzorczej Górnośląskich Fabryk Cementu Portlandzkiego oraz Śląskiego Towarzystwa Akcyjnego Nieruchomości. Znany z licznych fundacji i prowadzenia szerokiej działalności charytatywnej we Wrocławiu. Dzięki niemu powstał Żydowski Dom Opieki Społecznej przy obecnej ul. Wiśniowej. Najbardziej wsławił się przekazaniem miastu ziemi w Borku, przeznaczonej na założenie parku Południowego.

Z podobnej działalności Schottländerowie znani byli w rodzinnych Ziębicach, gdzie ufundowali w znacznym stopniu park miejski z tzw. „Zamkiem Wodnym”.

HERMANN LÜDTKE /LÜDKE, LUEDTKE, LÜDCKE/

Znany z działalności we Wrocławiu od 1868 r., kiedy przygotował niezrealizowany projekt parkowego zagospodarowania placu wokół kościoła Zbawiciela przy obecnej ul. Swobodnej. W 1872 r. prawdopodobnie na stałe zamieszkał we Wrocławiu, gdyż jego nazwisko od tego czasu nieprzerwanie pojawia się w książkach adresowych aż do 1915 r.

Nie udało się ustalić kiedy dokładnie Lüdtke pracował dla Juliusa Schottlädера w parku w Partynicach. Prawdopodobnie mogło to mieć miejsce na przełomie 60. i 70. lat XX w.

Już w latach 70. był związany z Guido Drabizusem, właścicielem jednej z największych szkółek leśnych i firm ogrodnich we Wrocławiu. Od 1881 r. określano go jako najważniejszego ogrodnika w firmie. Był autorem projektu zagospodarowania części terenów wystawowych na Śląskiej Wystawie Rzemiosła i Przemysłu we Wrocławiu w 1881 r., a dokładnie otocznia stawu w południowo-zachodniej części terenów. On też prawdopodobnie projektował ogrodowe kompozycje na corocznych wystawach maszyn na obecnym pl. Wolności.

Od początku lat 80. był członkiem Śląskiego Związku Ogrodników i Miłośników Ogrodnictwa we Wrocławiu, którego honorowym członkiem był Guido Drabizius,

HUGO RICHTER

Od 1879 r. pracował jako ogrodnik Schottländera. Z Partynic przeprowadził się do Wrocławia po uzyskaniu w 1890r. stanowiska Miejskiego Inspektora Ogrodnictwa (Garten-Inspektor). Już w 1891 r. został Dyrektorem Ogrodnictwa Miejskiego. Funkcję tę pełnił do 1924 r. Był autorem projektów wielu mniejszych i większych miejskich założeń parkowych. Z całą pewnością wykonał w 1891 r., przeznaczony do realizacji, projekt parku Południowego. Był autorem przekształcenia, w 1892 r., cmentarza przy Podwalu Olawskim w niewielki parczek publiczny. Na początku XX w. wykonał koncepcję zagospodarowania Osobowickiego Parku Leśnego. Ponadto był autorem wielu projektów małych kompozycji parkowych we wszystkich częściach Wrocławia.

Oprócz działalności projektowej, Richter publikował wiele artykułów poświęconych historii założeń ogrodowych we Wrocławiu oraz przede wszystkim znaczeniu zieleni w przestrzennym kształtowaniu miasta.

Prowadził także ożywioną działalność związkową, od 1879 r. był wymieniany jako członek Śląskiego Związku Ogrodników i Miłośników Ogrodnictwa we Wrocławiu. Brał udział w organizowaniu śląskich wystaw ogrodniczych, które odbywały się we Wrocławiu.

ALFRED BRETZEL / BREZEL/

Znamy go tylko z działalności w parku Juliusa Schottländera w Partynicach. W 1890 r. zastąpił Hugo Richtera jako główny ogrodnik posiadłości. Jednocześnie był członkiem Śląskiego Związku Ogrodników i Miłośników Ogrodnictwa we Wrocławiu, którego asesorem został w 1905 r.

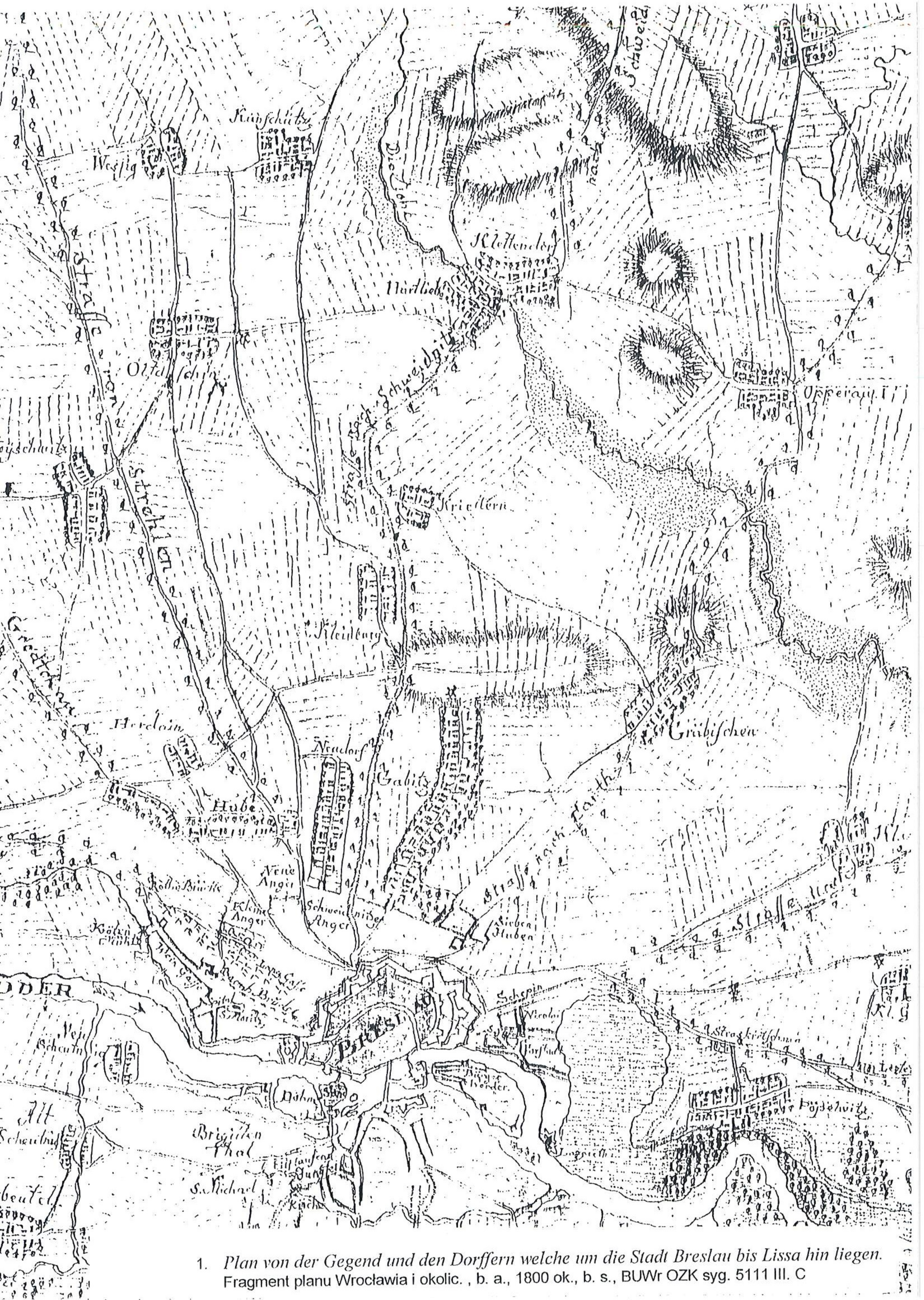
SPIS MATERIAŁÓW IKONOGRAFICZNYCH ORAZ PLANÓW.

SKRÓTY:

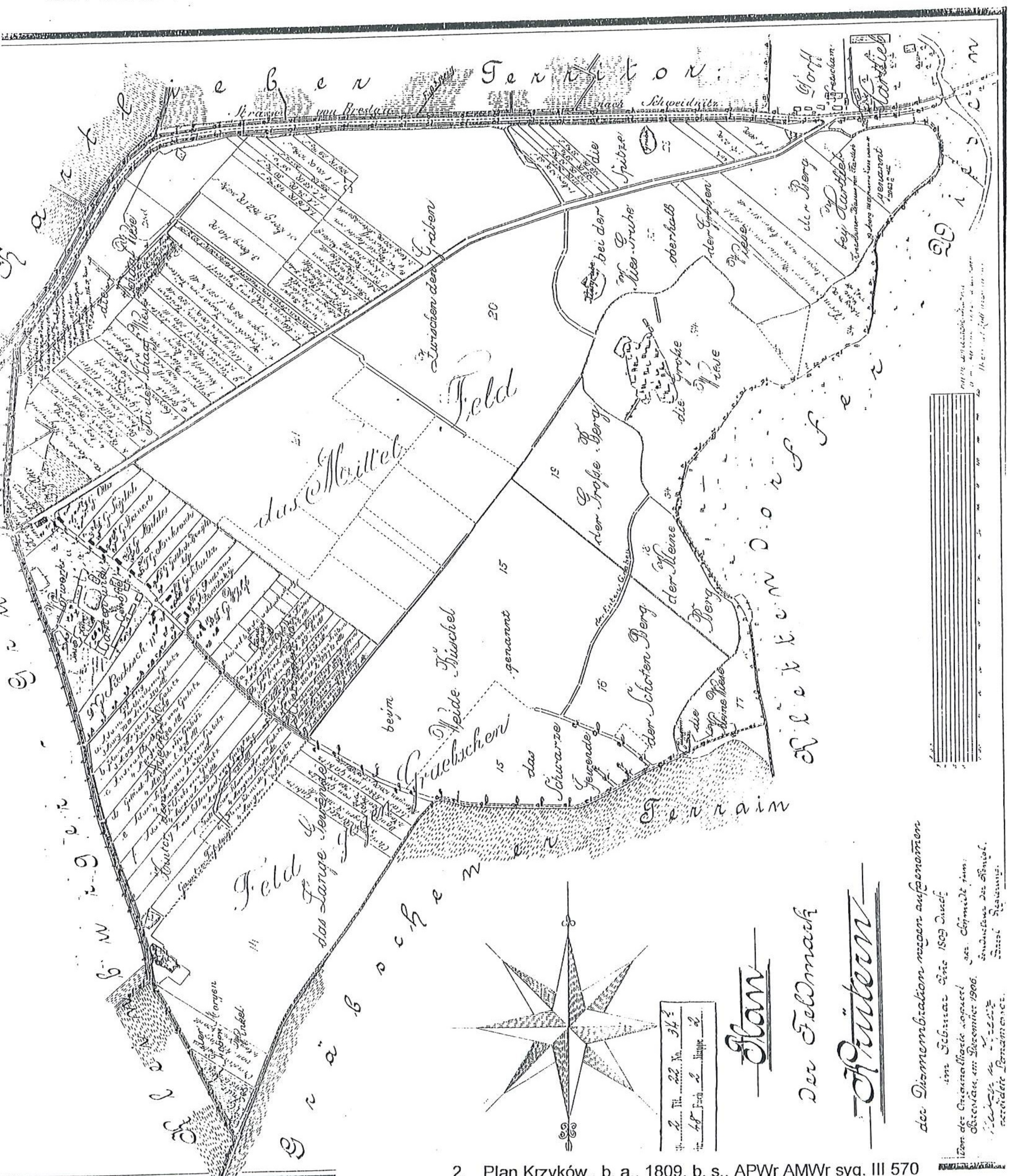
ABMW	Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia
APWr AMWr	Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta Miasta Wrocławia
APWr Kart WR	Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kartografia Miasta Wrocławia
OZK BUW	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu Oddział Zbiorów Kartograficznych
IG UW	Instytut Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego
b.a.	Brak autora planu, lub podpis nieodczytany.
b.r.	Brak daty na planie.
b.s.	Brak podanej skali na planie.
Brak. Syg.	Brak sygnatury planu.

L.p.	Nazwa planu-projektu:	Autor planu	Czas powstania:	Skala:	Miejsce przechowywania Sygnatura
1.	<i>Plan von der Gegend und den Dorffern welche um die Stadt Breslau bis Lissa hin liegen.</i> Fragment planu Wrocławia i okolic.	b. a.	1800 ok.	b. s.	BUWr OZK syg. 5111 III. C
2.	Plan Krzyków.	b. a.	1809	b. s.	APWr AMWr syg. III 570
3.	Plan der Feldmark Krütern. Teren graniczny między Krzykami i Partynicami.	b. a.	1809	b. s.	APWr AMWr syg. III 570
4.	Plan Krzyków i fragmenru Partynic.	b. a.	1809	1:4000	APWr AMWr brak syg.
5.	<i>Topographisch- militärischer Plan der Umgegend Breslau</i> Fragment planu wrocławia i okolic.	Hoffmann Carl	1820	b. s.	BUWr OZK syg. 223 II.
6.	Plan Partynic	b. a.	1870 ok.	b. s.	APWr AMWr syg. III 1744
7.	<i>Plan der Umgegend von Breslau.</i> Fragment planu Wrocławia i okolic.	b. a.	1879	1: 50000	BUWr OZK syg. 3781-II.B
8.	<i>Abzeichnung des Lohelaufes in den Gemarkungen Hartlieb u. Klettendorf.</i> Teren parku Schottländerów w Partynicach i parku na lewym brzegu Ślązy.	b. a.	1900 ok.	b. s.	APW Kart. Miasta Wr. Syg. 1876
9.	Fragment mapy topograficznej. Sekcja 4967.	b. a	1900 ok.	1:25000	IG UWr brak syg.
10.	Projekt restauracji znajdującej się po przeciwnej stroni parku Partynickiego., plan sytuacyjny.	Engel Fritz	1904	1:250	ABMW T.1680
11.	Projekt restauracji znajdującej się po przeciwnej stroni parku Partynickiego., elewacje i przekrój.	Engel Fritz	1904	1:250	ABMW T.1680
12.	Uebersichts Karte zum Bebauungs-Plan der Gemarkung Klettendorf	Meltzer, Kreutz	1908	1:5000	APWr AMWr syg. III 1789
13.	<i>Neubaustrecke: Liegnitz - Brockau. Kreis Breslau-Land.</i> <i>Gemarkung Hartlieb.</i> Przebieg linii kolejowej przez teren Partynic.	b. a.	1915	b. s.	APW Kart. Miasta Wr. Syg. 587

14.	<i>Plan der Hauptstadt Breslau.</i> Fragment plany Wrocławia. 1:20 000, ok. 1933,	b. a.	1933	1: 20000	BUWr OZK syg. 787-B
15.	Fragment planu Wrocławia.	b. a.	1933	1:5000	ABMW, brak. Syg.
16.	Inwentaryzacja palacu Juliusa Schottländera w Partynicach, rzut parteru	b. a.	1942	b. s.	ABMW r VI-4/54
17.	Inwentaryzacja palacu Juliusa Schottländera w Partynicach, rzut, przekrój	b. a.	1942	b. s.	ABMW r VI-4/54
18.	Fragment mapy topograficznej. Sekcja 4967.	b. a.	1944	1:25000	BUWr OZK brak syg.
19.	Palac Juliusa Schottländera w Partynicach. .	b. a.	1900 ok.		Reprografia fotografii w: Weber R., <i>Schlesische Schlösser</i> . Dresden 1909, Bd. 1, tabl. 20

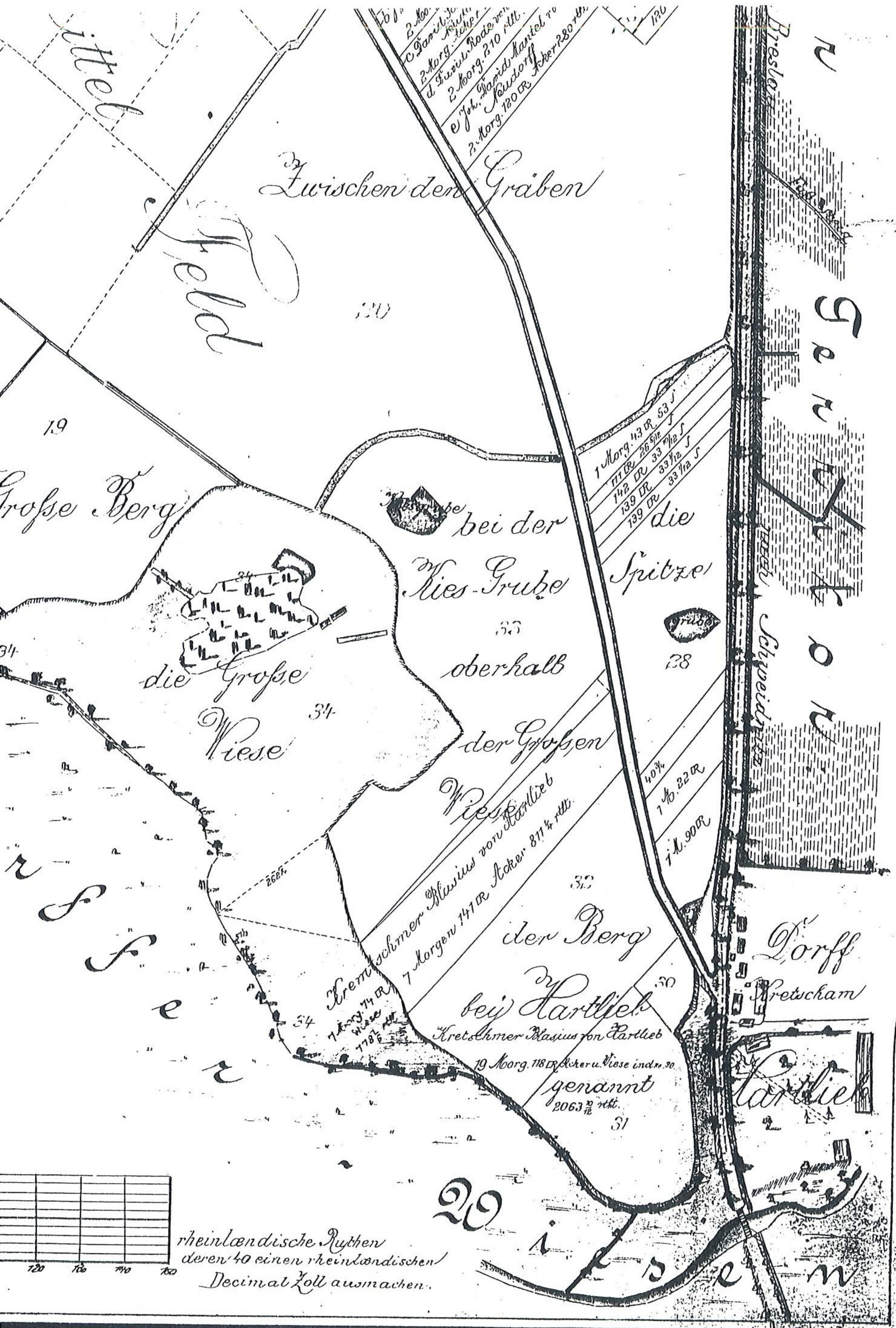

1. Plan von der Gegend und den Dorffern welche um die Stadt Breslau bis Lissa hin liegen.
 Fragment planu Wrocławia i okolic. , b. a., 1800 ok., b. s., BUWr OZK syg. 5111 III. C

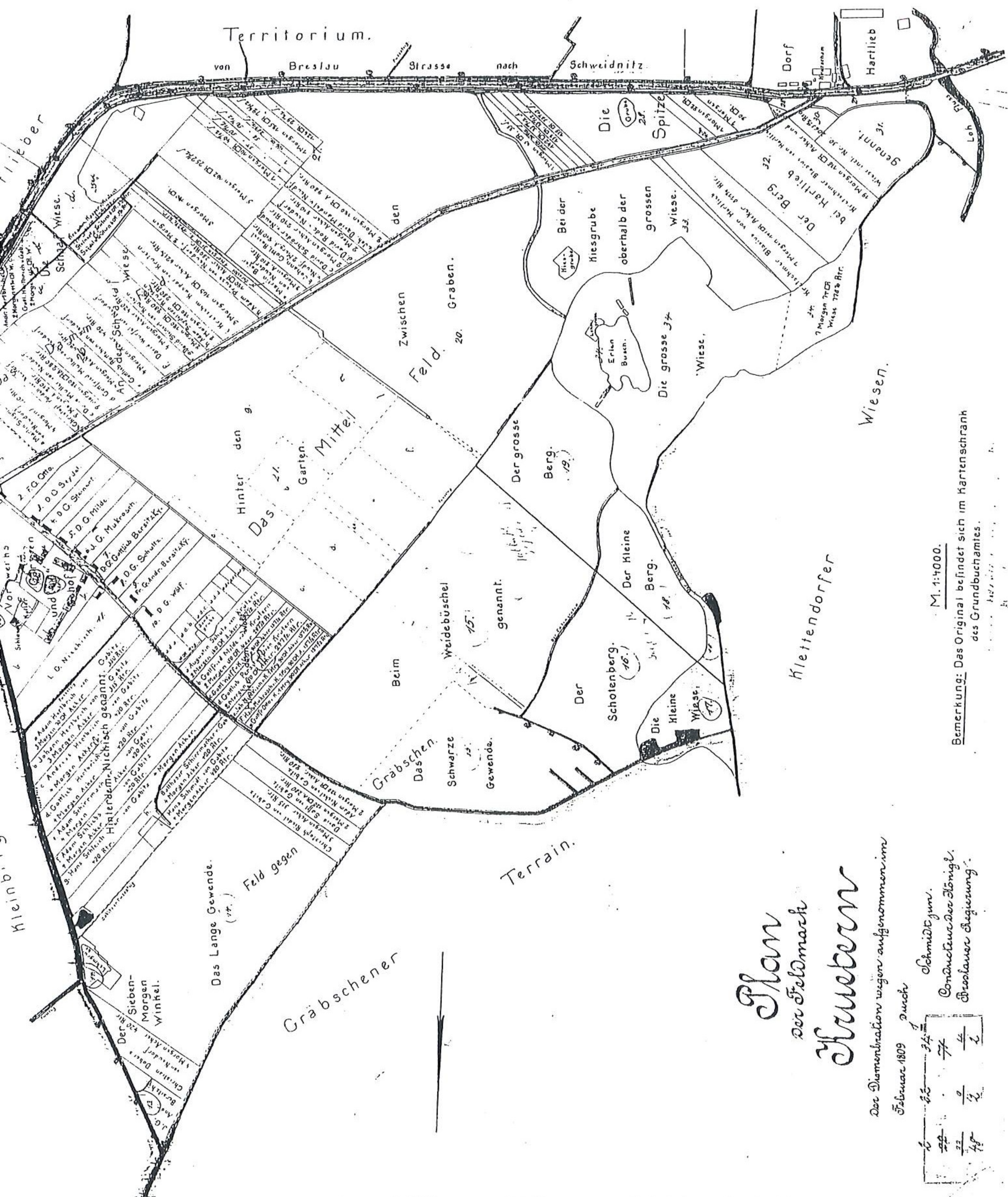

2. Plan Krzyków., b. a., 1809, b. s., APWr AMWr syg. III 570

der Diamentation wegen aufgenommen
 im Februar des 1809 durch
 den Generalmajor von
 Oberstlieut. am 1. Dezember 1806.
 Generalmajor von
 Generalmajor von

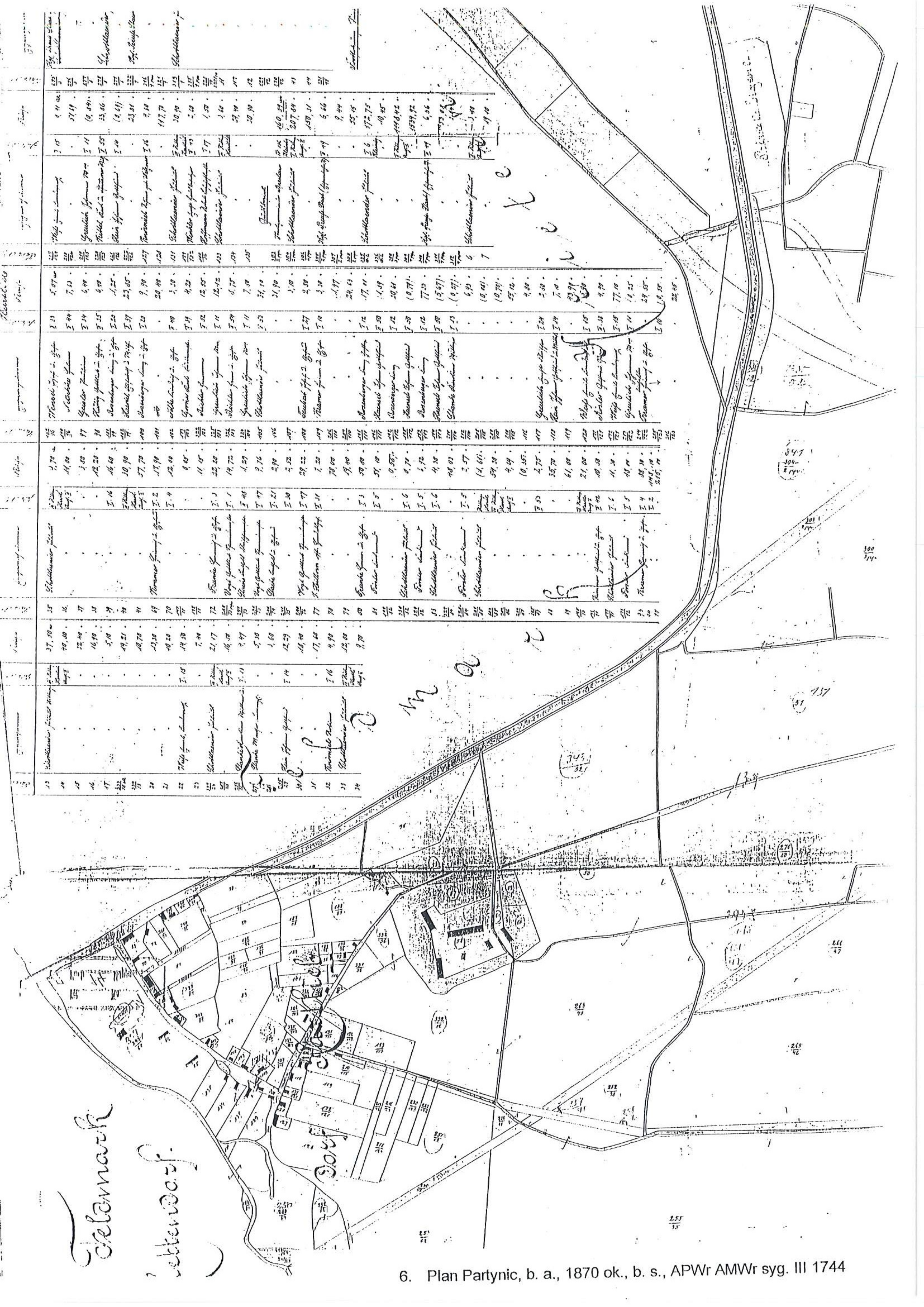
3. Plan der Feldmark Krütern. Teren graniczny między Krzykami i Partynicami., b. a., 1809, b. s., APWr AMWr syg. III 570

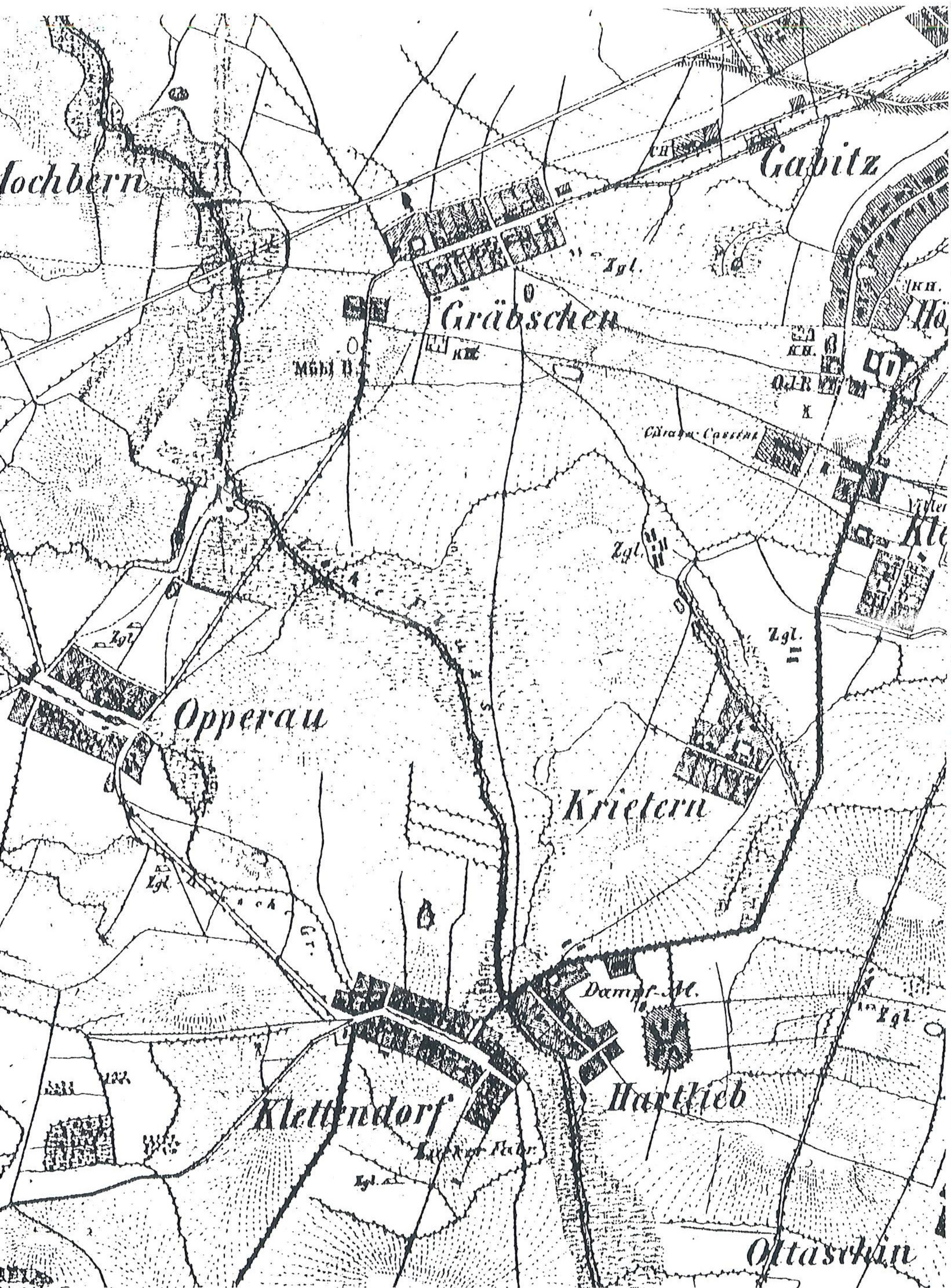

Delamark

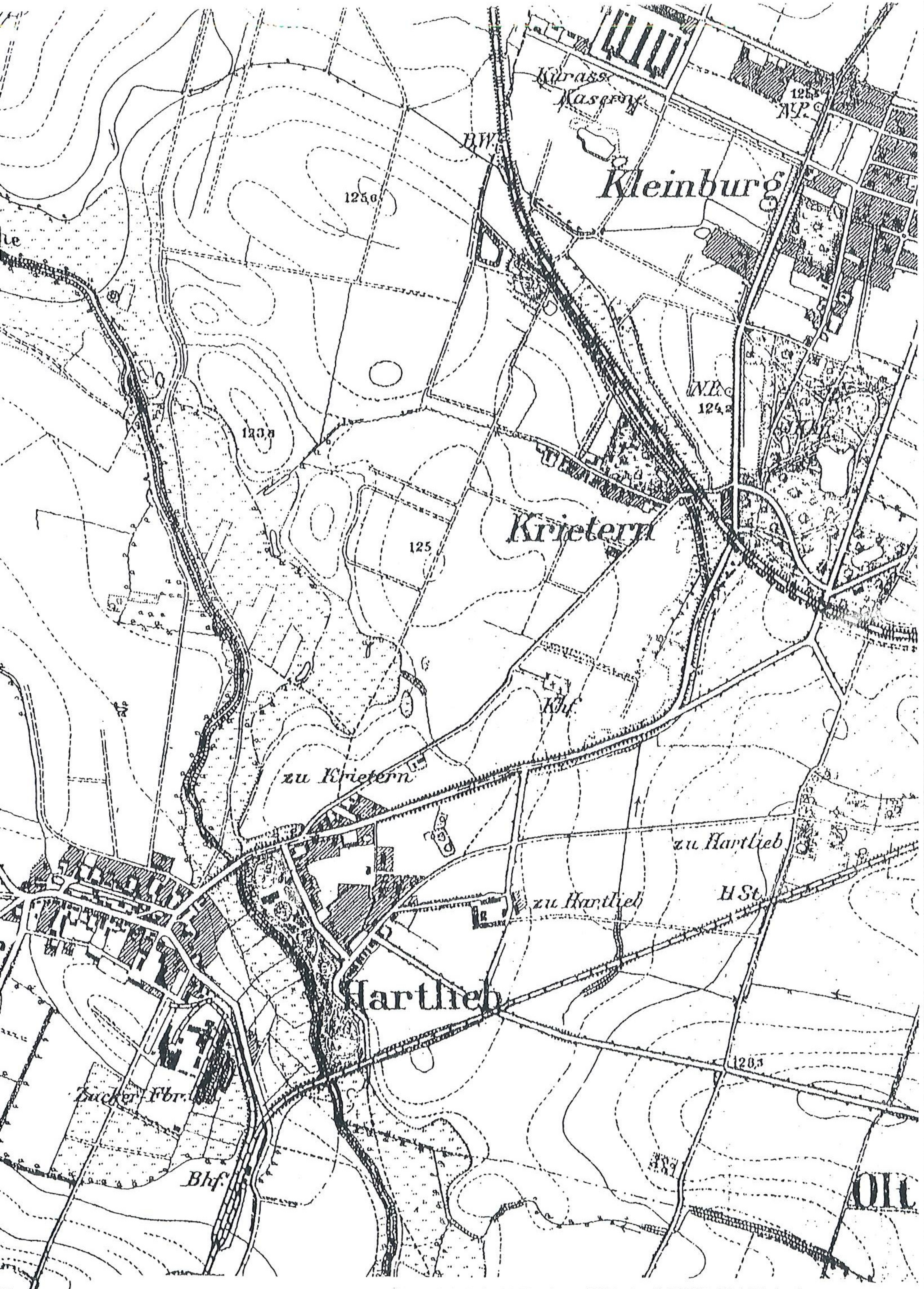
letterboaf

6. Plan Partynic, b. a., 1870 ok., b. s., APWr AMWr syg. III 1744

7. Plan der Umgegend von Breslau. Fragment planu Wrocławia i okolic. , b. a., 1879, 1: 50000, BUWr
OZK syg. 3781-II.B

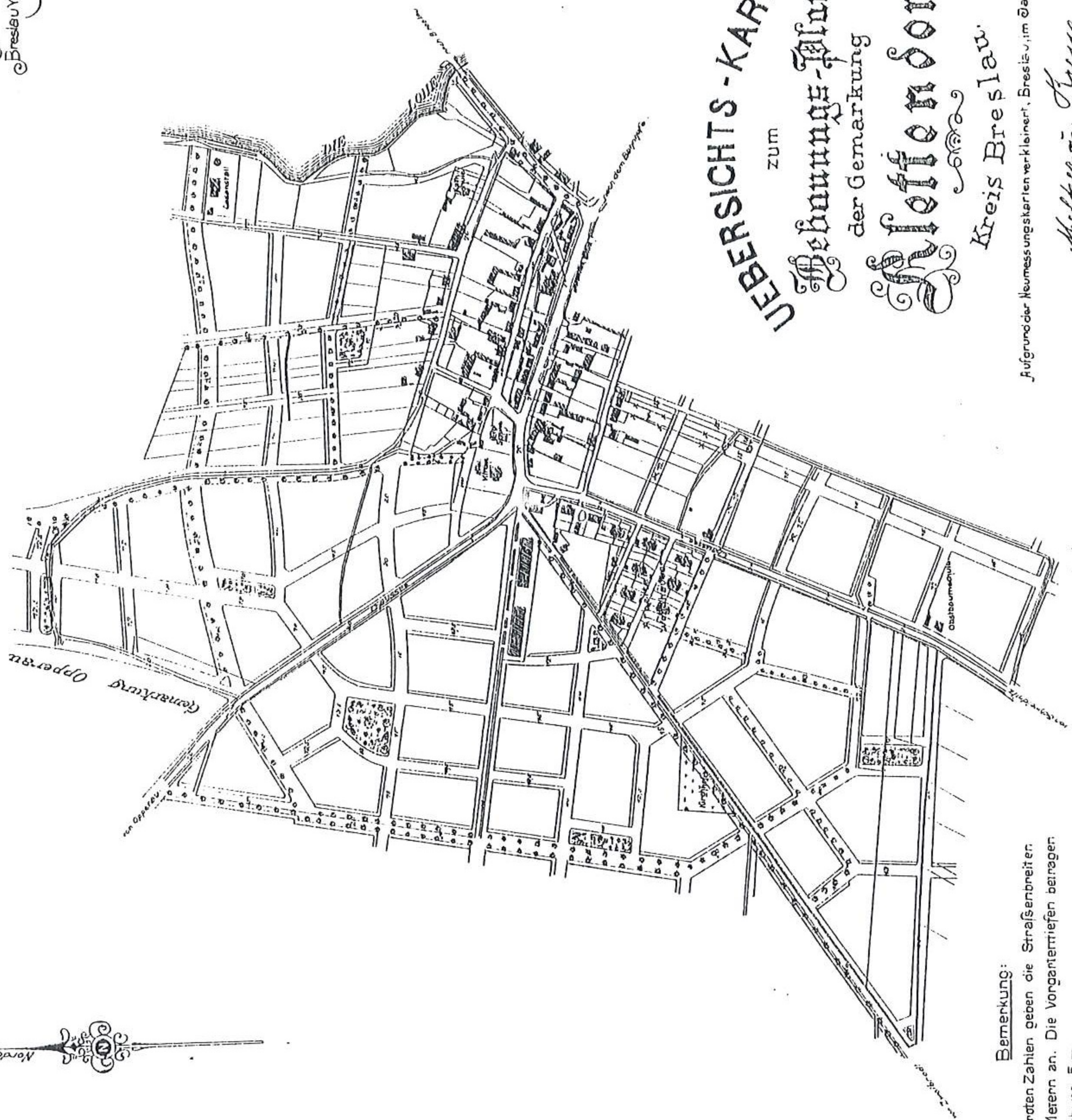
9. Fragment mapy topograficznej. Sekcja 4967. , b. a, 1900 ok., 1:25000, IG UWr brak syg.

10. Projekt restauracji znajdującej się po przeciwnej stroni parku Partynickiego., plan sytuacyjny., Engel Fritz, 1904, 1:250, ABMW T.1680

11. Projekt restauracji znajdującej się po przeciwnej stroni parku Partynickiego., elewacje i przekrój., Engel Fritz, 1904, 1:250, ABMW T.1680

technisches Büro
 Meltzer & Kreuz
 Breslau Yignessir-12.

UEBERSICHTS-KARTE

zum

Bebauungs-Plan

der Gemarkung

Klettendorf

Kreis Breslau

Aufgrund der Neumessungenkarten verkleinert, Breslau, im Januar 1908 durch

Meltzer & Kreuz,
 vereidete Landmessers-Engenieure.

Maßstab 1:5000.

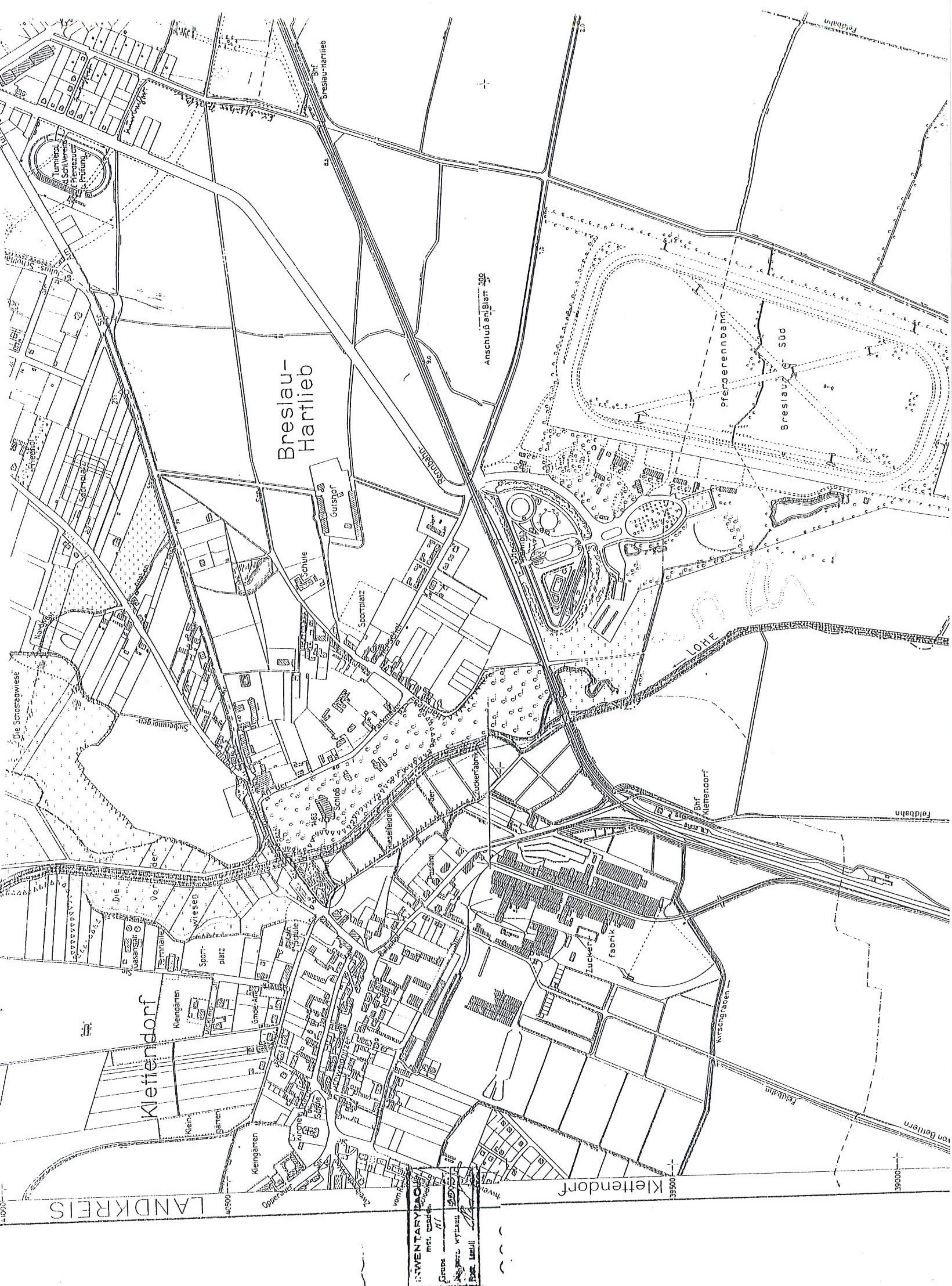

Bemerkung:

Die roten Zahlen geben die Straßenbreiten in Metern an. Die Vorgantertiefen betragen durchweg 5 m.

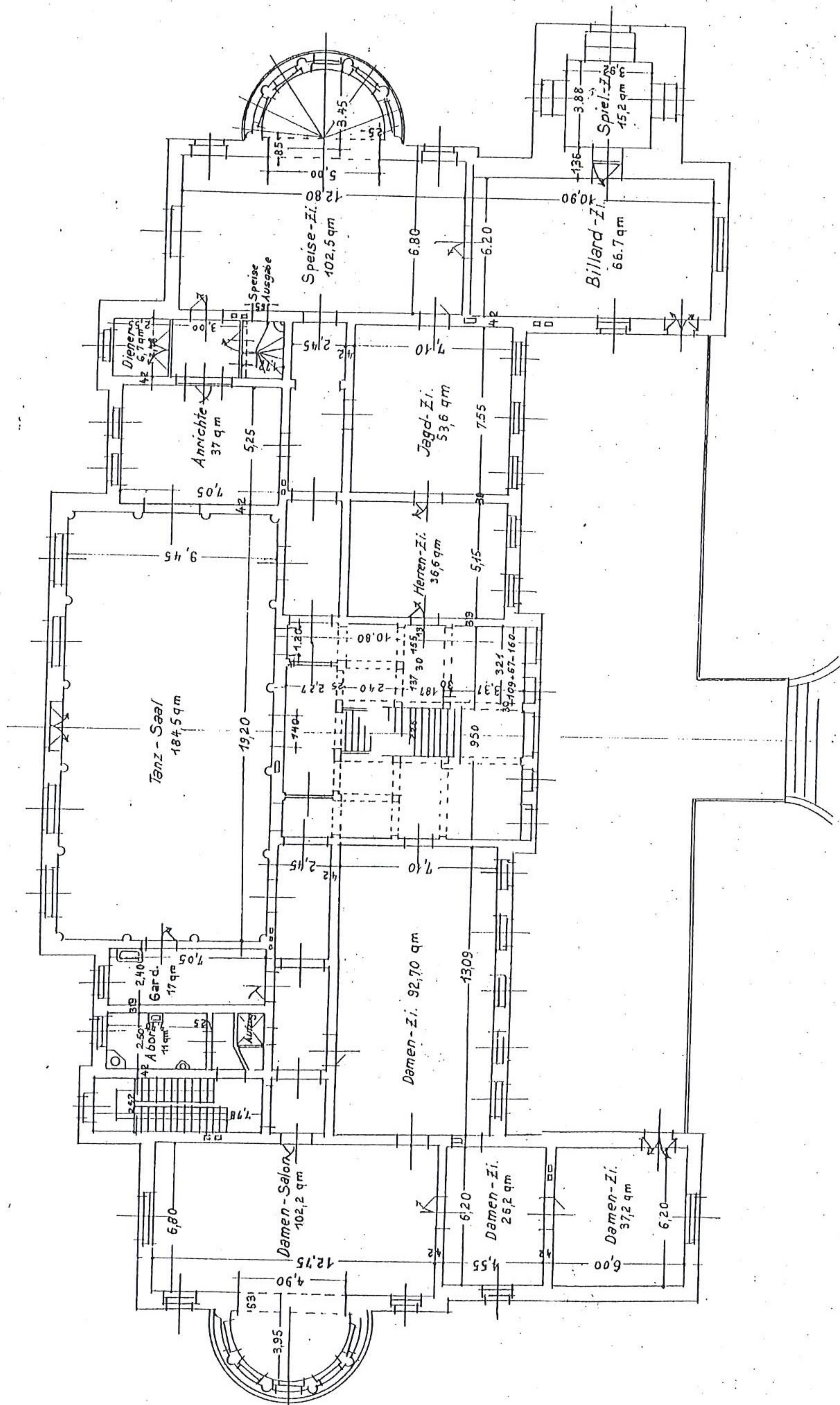
Bl.	48	Nr.	72
St.	3	Bl.	2

Alle im Plan angegebenen
 Flächen, 27. Januar 1908
 M. K.

15. Fragment planu Wrocławia., b. a., 1933, 1:5000, ABMW, brak. Syg.

Lichte Raumhöhe 5,05 m

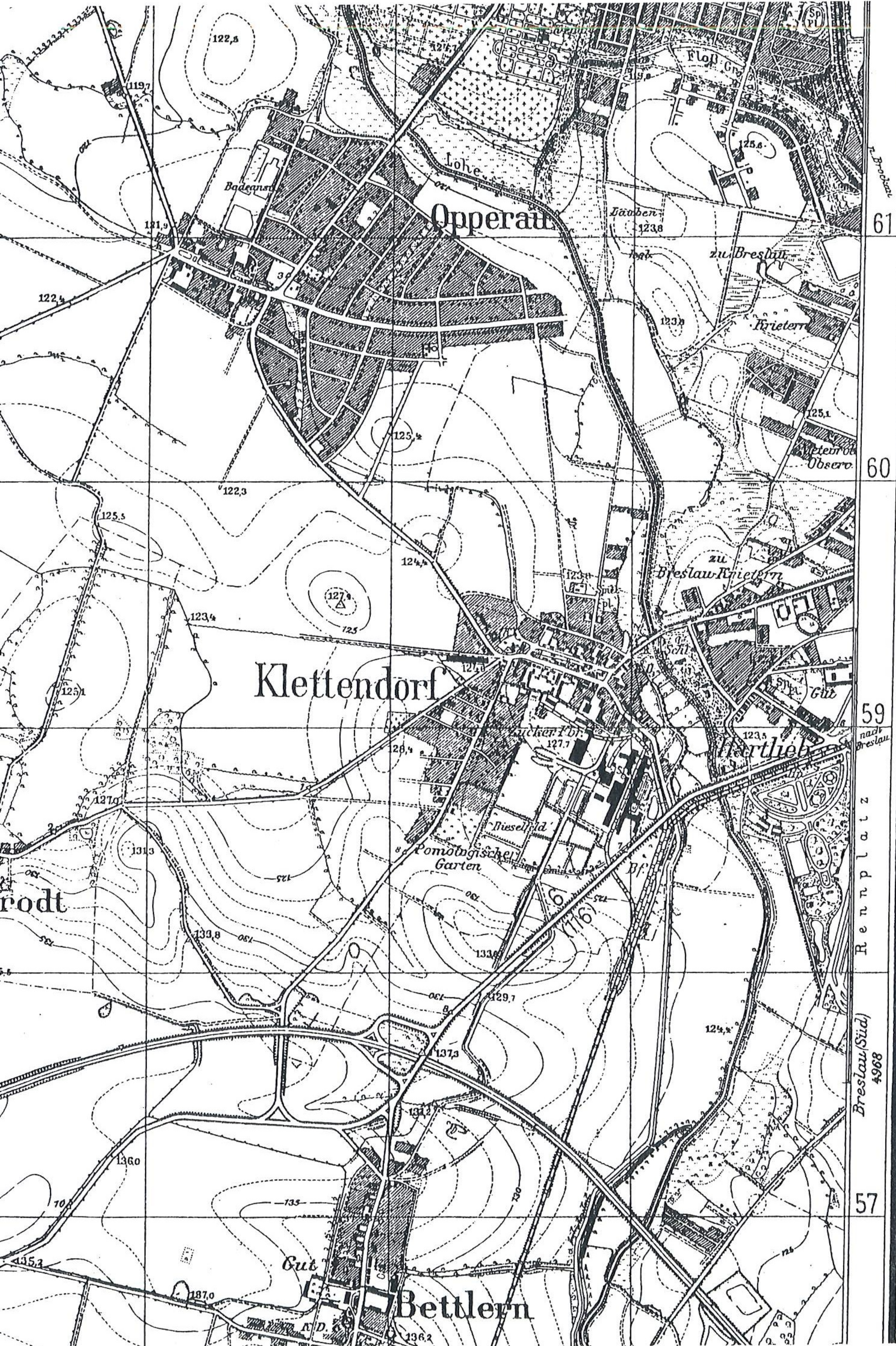

[illegible]

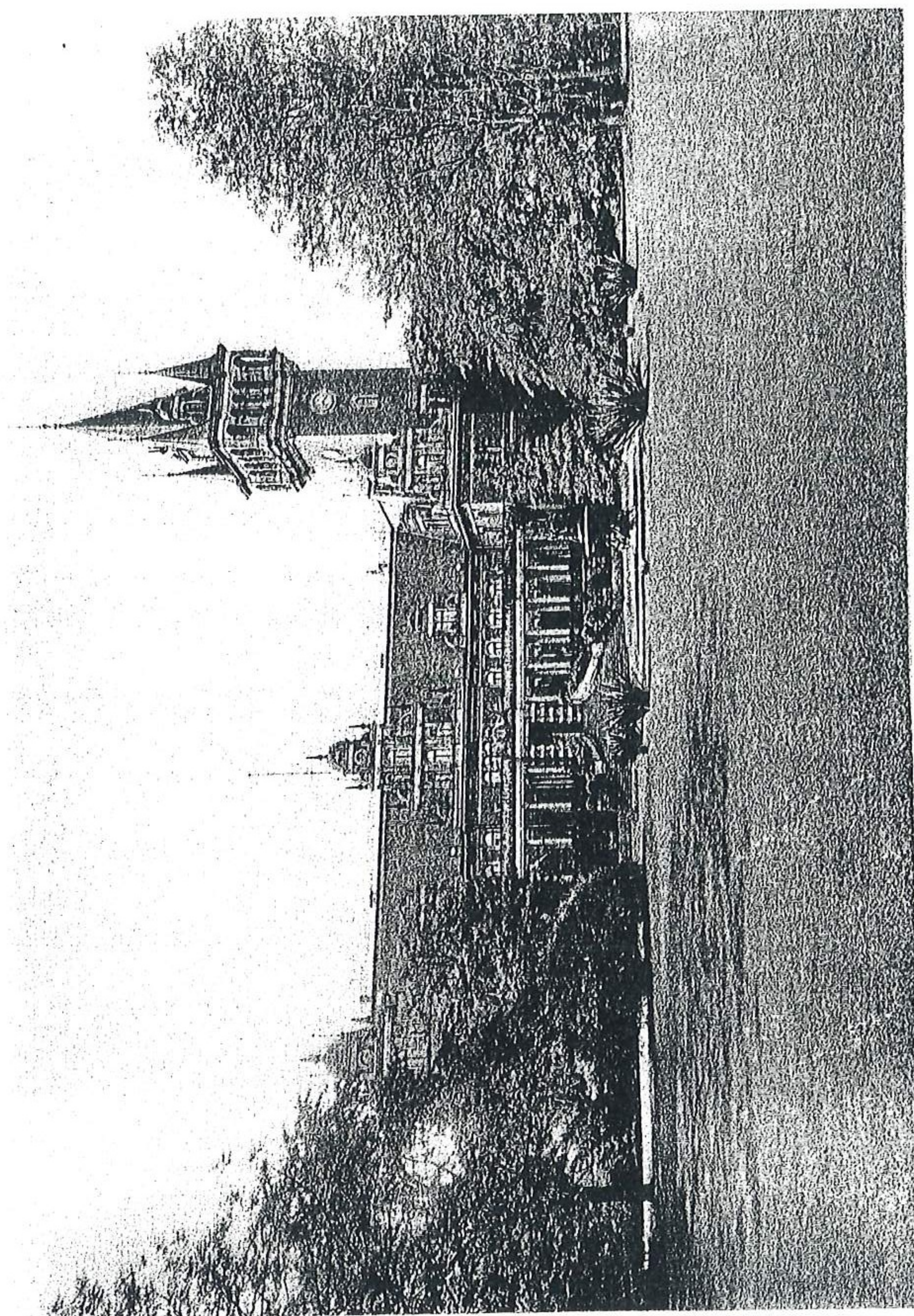
isches Vermessungsamt
Plankammer

111. The 22nd Nov. 7
59 Feb 8 Maps 1

17. Inwentaryzacja pałacu Juliusa Schottländera w Partynicach, rzut, przekrój, b. a., 1942, b. s.,
ABMWr VI-4/54

18. Fragment mapy topograficznej. Sekcja 4967., b. a, 1944, 1:25000, BUWr OZK brak syg.

19. Pałac Juliusa Schottländera w Partnicach. ., b. a., 1900 ok., Reprografia fotografii w: Weber R., *Schlesische Schlösser*. Dresden 1909, Bd. 1, tabl. 20